

Юрій СОРОКА
Київ

ЕТНІЧНІ УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ 1950-х років В ДЕРЖАВНІЙ ПОЛІТИЦІ СРСР І ПОЛЬЩІ

Після завершення трагічної за своєю суттю Люблінської угоди 9 вересня 1944 р. про переселення українців з їх етнічних земель та насильницької депортації польською владою українців, що залишилися на цій території в західні райони держави в 1947 р., частина цих земель знову стала об'єктом торгу між керівництвом СРСР і ПНР.

Причиною цьому стали результати геологорозвідувальних робіт у перші повоєнні роки в західному регіоні України та закладки в 1949 р. перших шахт Львівсько-Волинського вугільного басейну.

За геологорозвідувальними даними Львівсько-Волинський вугільний район представляв собою лише частину великого кам'яновугільного басейну, який простягався далі на захід за лінію радянсько-польського кордону. На території України геологічні запаси вугілля становили біля 1,5 мільярдів тон з виробничою потужністю виробітку 23 млн. т. вугілля в рік. В зв'язку з цим, по завершенню будівництва в 1950-х роках запланованих 51 шахт, подальший розвиток вугільної промисловості в регіоні зупинився б з причини остаточного освоєння родовища¹.

За межами радянського кордону на території Польщі знаходилися найбільш продуктивні поклади кам'яного вугілля. Так, якщо у східній частині Волинського родовища, за даними геологорозвідувальних робіт, знаходилося лише 2 вугільні пласти із загальною потужністю 1,8 метра, то безпосередньо на кордоні з Польщею вже нараховувалося до 6 пластів із висотою залежу до 2,8 метра.

Аналогічна ситуація спостерігалася і на території Львівської області. Якщо в межах Сокальського родовища нараховувалося не більше 2 пластів, із сумарною потужністю до одного метра, то західніше кількість пластів збільшувалася до 5, з відповідною потужністю до 3,5 метрів.

Окрім цього, за даними спеціалістів, далі в західному напрямку території ПНР, очікувалися найбільш продуктивні вугільні відкладення з потужними вугільними пластами².

На початку 1950-го року керівництвом радянської держави розробляється план можливого обміну територіями між СРСР і ПНР на взаємоприйнятних, за їх думкою, для обох сторін умовах. За цим планом "від Польської Народної Республіки бажано отримати територію, що прилягає до Львівської і Волинської областей, в породах якої знаходяться запаси кам'яного вугілля до 3 млрд. т. На цій ділянці можна буде побудувати 50 – 60 шахт з загальною продуктивністю 35 – 40 мільйонів тонн вугілля щорічно. З нашої сторони обміну може бути запропонована частина території в Дрогобичській області, на якій є нафтоносні і газоносні площі, що також небезітересно буде для Польської Народної Республіки. Конкретно розмова може йти про обмін території площею, приблизно в 1250 – 1300 квадратних кілометрів..."³.

У вересні 1950 р. Міністерству закордонних справ УРСР, Дрогобичському облвиконкому було доручено скласти детальну соціально-економічну характеристику районів, розміщених у прикордонній смузі української території по лінії, що проходила (з півночі на південь) західніше Потиліч; на схід Принади, Врубляни, Немиров; західніше Вербини, Бороуси; на схід від Чернилява, Наконечне-2-е, Поруденко, Порудно, Волі-Арламовської, Ляшки-Гостінцевої, на схід від Мостиська; західніше Томаковичів; на схід від Чишки і Хирово*.

З польської сторони детальному опису підлягали населені пункти по лінії, що проходила (з півночі на південь): південніше Матче; західніше Аннополя; на схід від Янки, Неледева, Підгірець, Веробовиців, Конопни, Вокисова, Тишовця, Моретино; західніше Жерняків, Жечиці, Диниски і на схід від Вешбиці⁴.

* Адміністративні назви та назви населених пунктів подані за оригіналом документів.

За попереднім планом кінця 1951 р. від України до Польщі відходили лише землі на території Дрогобицької області, площею, приблизно, 1250 – 1300 кв. км, в яку повністю входили Нежанковицький, Добромільський і Хировський адміністративні райони і частково Мостиський, Старо-Самбірський, Стрільковський, Турковський і Крукеницький райони.

На цій території знаходилося 104 населені пункти з населенням 71 тис. чоловік, 56 колгоспів з площею орної землі біля 50 тис. га, 3 машино-тракторні станції, 24 підприємств республіканського і місцевого підпорядкування з сумарним випуском валової продукції на 29 млн. карб. в рік; лісові масиви, площею 26 тис. га запасами деревини до 3,5 млн. кубометрів, а також 50 кілометрів залізничної колії з трьома станціями.

В південній частині цієї території було виявлено 10 перспективних нафтоносних свердловин, одна з яких в районі села Стрельбичі, вже функціонувала, даючи щодобово 7 – 9 тонн нафти. В північній частині території, що підлягала обміну, знаходилися промислові запаси газу⁵.

В зв'язку з тим, що польська сторона не погоджувалася на запропонований варіант обміну територіями, радянськими представниками, був запропонований новий варіант обміну, з включенням для зовнішньополітичного торгу адміністративно-територіальні землі Львівської області. Ось який вигляд мала порівняльна характеристика соціально-економічного стану ділянок обміну радянської і польської території на кінець 1953 року.

Ділянка української території, що була розташована уздовж радянсько-польського кордону включала в себе західні райони Львівської області (Немирівський, Краковецький і Рава-Руський) і Дрогобицької-Мостиський, Нежанковицький, Добромільський і Нижньо-Устрицький райони. Загальна площа земель, що підлягала обміну сягала до 1 тис. 750 квадратних кілометрів. На даній території проживало біля 152 тисяч населення, серед яких більше як 145 тис. українців, 5 тис. поляків, одна тисяча росіян і 300 осіб єврейської національності.

Надра цих земель славилися своїми природними багатствами. Так в Нижньо-Устрицькому районі було знайдено родовище нафти з запасом у 2 млн. тонн. В Нежанковицькому – на цей період вже працювало 6 газових свердловин. Родовища гончарних глин, вапна, піщанки, глауконіта, мінеральних вод і торфу знаходилися в Рава-Руському, Краковецькому і Немирівському районах.

На цей час населення цих районів ще не встигло відійти від наслідків попереднього обміну територіями між СРСР і Польщею за яким, згідно договору від 15 лютого 1951 р. про державні кордони між двома державами, значна частина території України, без згоди української сторони, передавалася ПНР. З української території, що відійшла до Польщі, були відселені 7167 сімей або 32 066 осіб. Значна частина населення у кількості 5810 сімей була примусово переселена в південні області УРСР, решта – розселена у Львівській, Дрогобицькій та Станіславській областях. На переданій Польщі території знаходилося 42 населені пункти, в тому числі і в Нижньо-Устрицькому – 27, разом із райцентром⁶.

Вся ділянка української території, яка відійшла до Польщі складала 480 кв. км або 48 тисяч гектарів землі, в тому числі: орної – 20514 га, під лісами – 15419 га, під лугами – 1748 га, під садами – 9 гектарів. На цих землях були передані польській державі все нерухоме майно, в тому числі і майно українців, відселених в інші райони УРСР, укрупнений нафтопромисел в селах Чорна і Лодина Нижньо-Устрицького району і селах Бистре і Лип'є Стрелковського району в кількості 105 нафтосвердловин⁷.

Територія ділянки, що відійшла до СРСР, межувала з районами Львівської області і входила в склад семи колишніх польських гмін (волостей): Белзьку, Кристинопільську, Варенжську, Хоробровську і Долгобичівську Грубешівського повіту, Угненську і Тарношинську Томашівського повіту. На цій території проживало 3742 сім'ї польського населення, із загальною кількістю 14385 осіб, в тому числі в містах – 879 сімей і в селах – 2861. Все населення було відселене до 9 листопада 1951 р.⁸

Згідно рішення Ради Міністрів СРСР від 6 листопада 1951 р. про заходи щодо господарського освоєння території, що відійшла до СРСР, на цій території був організований Забугський район Львівської області, куди в спішному порядку за перше півріччя 1952 р. було насильно переселено 3735 сімей. Переселення здійснювалося переважно цілими колгоспами і колгоспними бригадами із Львівської, Дрогобицької та Станіславської областей, що дозволило відразу створити 31 колгосп⁹. Таким чином, уже через якихось два роки населення західних українських земель знову намагалися насильно втягнути в новий вир переселень.

За існуючим на той час польським адміністративним поділом, територія, яку намагалися приєднати до СРСР в 1954 р. була споконвічною українською землею і входила головним чином в склад Грубешівського і частково Томашівського повітів Люблінського воєводства, тобто рештка тих земель повітів, які не підпали під радянсько-польський договір 1951 р. Загальна площа цієї

території складала 1750 кв. км. І на ній знаходилося 220 населених пунктів, з яких м. Грубешів був повітовим центром.

За неповними даними в 1944 – 45 рр., до моменту переселення звідси українських сімей, на цій території проживало 120 тисяч осіб, з яких абсолютну більшість – 85 % склали українці, решту – поляки і євреї. Під посівними площами цього періоду було зайнято біля 100 гектарів землі.

На кінець 1940-х – початок 1950-х років на даній території проживало всього 40 тисяч осіб, з них – 97 – 98 % поляків, решта – 2 – 3% – євреї. Третина населення проживала в містах.

В своїй більшості ці землі знаходилися в занедбаному, жалюгідному стані: колись освоєна, родюча земля використовувалася лише на сьому частку в порівнянні з 1944 – 1945 рр.¹⁰

Намагання радянської сторони якнайшвидше приєднати ці землі до СРСР були настільки сильними, що на середину 1950-х років була складена нова топографічна карта майбутнього кордону між двома державами, з урахуванням даної території ¹¹ (див. додаток). Та це вже була якраз середина 1950-х років, коли після смерті Сталіна тиск СРСР на керівництво європейських держав соціалістичної орієнтації дещо послабився і уряд Польщі не погоджувався на черговий переділ територій. Єдине, на що спромоглося в цей період радянське керівництво, так це дозволу польської сторони заглибитися на декілька кілометрів в підземні надра в районі Львівсько-Волинського вугільного басейну.

---

¹Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАВОУ). – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 3712 – Арк. 1 – 2.

²Там само. – Арк. 6 – 7.

³Там само. – Арк. 2.

⁴Там само. – Спр. 187. – Арк. 52 – 53.

⁵Там само. – Спр. 3712. – Арк. 5.

⁶Там само. – Спр. 868. – Арк. 1 – 2, 13 – 14.

⁷Там само. – Спр. 869. – Арк. 9 – 10.

⁸Там само. – Арк. 19 – 20.

⁹Там само. – Спр. 868. – Арк. 98.

¹⁰Там само. – Оп. 24. – Спр. 187. – Арк. 54 – 63.

¹¹Там само. – Спр. 3712. – Арк. 16.